Алберто МОРАВИА

ҺЕЧ НӘ

(Һекајә)

Мәшһур Италија јазычысы Алберто Моравиа765нын «Рома һекајәләри» адлы мәчмуәси илк дәфә 1961-чи илдә Азәрбајҹан дилинә тәрҹүмә едилмишдир. А. Моравиа4нын тәзә һекајәләр мәчмуәсинә дахил едилмиш бу новелла исә јазычынын хариҹи әдәбијјат нәшријјаты тәрәфиндән чапа һазырланан «Автомат» китабындан көтүрүлмүшдүр.

Ахшам саат бешдә Чованни јарымгаранлыг мәнзилинә кирәркән тәклијин ону нечә чулғаладығыны һисс етди. О, ишығы јандырмадан, дәһлиздә плашыны чыхарыб, кабинетә кечди вә чүр'әтсиз гонаг кими гапы ағзындакы стулда әјләшиб, ајағыны ајағынын үстүнә ашырды, әлләрини гојнуна гојду. Онун һәрәкәтсиз нәзәрләри гаранлыға дикилди. Үрәксыхычы тәклик һиссинә инди һәјәчанлы бир һејрәт дә гарышмышды: о, бүтүн күнү тәк олмушду, лакин јалгызлыг ону о гәдәр дә сыхмамышды. Чованни буну јалныз инди, дамын гырағы илә јеријән вә сонрадан ојаныб өзүнү һавадан асылы көрән гәмәри хәстә кими һисс етди. Сакит олмаг үчүн о, бу һисси тәһлил етмәјә, хәјалән ајдынлашдырмаға чалышды. Чованни белә гәрара кәлди ки, бу бир нөв ваһимәдир. Бу ваһимә илк нөвбәдә өзүнү шикәст, гијмәтсиз санмагдан вә бир шеј итирмиш кими һисс етмәк горхусундан доға биләр. Она көрә дә бүтүн варлығы илә өзүнү әлә алмаг, јә'ни дост-ашна тапмаг лазымдыр. Анчаг бу, һәр шејдән әввәл, гәмгүссәнин сусузлуг вә ачлыг һиссинә бәнзәр чисмани тә'сири иди, сусузлуғун вә ачлығын габағыны чисмән нечә алмаг мүмкүнсә, јалгызлығы да јалныз чисмани бир васитәнин, јә'ни башга бир адамын иштиракы илә боғмаг оларды.

Чованни хатырлады ки, артыг евдә тәк галдығы биринчи дәфә дејил вә бу һал тез-тез онун башына кәлир, чүнки Ромаја бу јахынларда кәлиб вә демән олар ки, бурада һеч кими танымыр.

Әввәлләр тамам бам-башга иди, онда билирди ки, бир саатдан, ики саатдан сонра, ахшам ја да о бири күнүн сәһәри кими исә көрәчәкдир. Лакин о, бу дәфә нә һәмин күн, нә сабаһ — базар күнү, һәтта ола билсин базарертәси дә һеч кәслә көрүшмәјәчәкди... гәтијјән, һеч кәслә. Чованни дүшүнду ки, бәлкә ону ваһимә басыб, нечә саатдан бәри тәк олдуғуну елә бил инди дәрк едәди.

Ону боған бу гәм-гүссәни јүнкүлләшдирмәк үчүн бир әнчам чәкмәк лазым иди. Нәһајәт о, кимәсә зәнк етмәкдән башга јахшы бир мәшғулијјәт тапа билмәди. Гаранлыгда кабинетдән чыхыб, әли илә ахтара-ахтара телефон олан јатаг отағына кечди. Бу, балача бир отаг иди, чарпајынын өнүндә пәнчәрә варды, пәнчәрәнин гаршысында, күчәнин о бири тәрәфиндә һүндүр бир бина учалырды. Һәмин бинанын јухарысында ишыглы реклам јанырды, ири һәрфләр бир-биринин ардынча каһ гырмызы, каһ јашыл, каһ чәһрајы, каһ да сары рәнкә бојанырды. Реклам һәр күн бу вәдә јандырылыр вә кечә јарысына кими күчәјә шө'лә сачырды. Чованни чарпајыда әјләшәндә рекламлардан јалныз бирини — ајаггабы сөзүнүн биринчи — ири «А» һәрфини көрүрдү. Рекламын ајдын вә титрәк јашыл ишығы парлаг ганадлы ири кәпәнәк кими отағын ағ диварларында чырпынырды. Чованни чарпајыја узанды, телефону балача масадан көтүрүб синәсинә гојду вә башыны азча галдырыб чәтинликлә нөмрәни јығды.

Бу, Чованнинин ағлына кәлән биринчи вә јеканә нөмрә иди. Өзү дә баша дүшүрдү ки, она зәнк етмәмәлидир. Бу нөмрә, башгаларынын јахшы чәһәтләриндән әввәл нөгсанларыны көрмәјә һазыр олан вә севки мүнасибәтләрини мәкрли мүбаризә кими баша дүшән көзәл, амма ачыдил бир гызын телефон нөмрәси иди. Чованни һәмин гызла ешгбазлыг едирди, сонра гыз, нәдәнсә бирдән-бирә онунла әлагәни кәсди, о да русвај олуб анд ичди ки, бир дә һеч вахт бу гызла көрүшмәјәчәк. Будур, Чованни тәкликдән чаныны гуртармаг үчүн јенә һәмин гыза мүрачиәт етмәји гәрара алды.

Биринчи зәнк сәсләнән кими гыз чаваб верди, елә бил о, нәинки телефонун јанында имиш, һәтта әлини апаратын үстүнә гојуб дәстәји көтүрмәјә һазырлашырмыш. Гыз сүн'и бир архајынлыгла деди:

— Ешидирәм.

Чованни ким олдуғуну дејиб сахта бир садәликлә сорушду:

— Нејләјирсән?

— Һеч нә. Бәс сән?

— Мән дә һеч нә.

Чованни еһтијатла чаваб верирди, билирди ки, гыз мүбаһисә вә гејбәт етмәк үчүн кичик бир бәһанәјә бәнддир.

Доғрудан да, гыз бир гәдәр сусуб деди:

— Һә, амма мәним «һеч нә»м, сәнин «һеч нә»ндән фәргләнир.

— Нәјә көрә?

— Мән һеч нә еләмирәм, она көрә ки, һеч нә еләмәк истәмирәм. Мәним «һеч нә»м көнүллүдүр. Бу «һеч нә» мәнә мане олмур, әксинә, хошума кәлир, мән ону өзүм истәмишәм вә инди дә ондан һәзз алырам. Бу «һеч нә» бир чох шејләрлә долудур. Сәнин «һеч нә»н исә — бош «һеч нә»дир, о сәнин хошуна кәлмир, сән ону истәмирсән, о сәни кәдәрләндирир, сән истәрдин ки, чаныны ондан тез гуртарасан.

«Нә чохбилмишдир!» дејә Чованни дүшүндү, гејри-ихтијары олараг, гызын ити ағлына һејран галды вә ејни заманда өзүнү тәһгир едилмиш саныб дилхор олду. О, көнүлсүз һалда сорушду:

— Сән нијә белә дүшүнүрсән?

— Бу, ајдынча олараг, сәнин данышыг аһәнкиндән, хүсусилә ону мәнимки илә тутушдуранда һисс олунур. Биз икимиз дә «Һеч нә» сөзүнү ишләтдик, амма һәр икимиз ону бир чүр тәләффүз етдик. Мән «һеч нә»ни, нечә дејәрләр, бүтүн варлығымла, үрәкдән тәләффүз етдим, сән исә ону күчлә боғазындан сыхыб чыхартдын. Мәним сәсим долғун, тәмкинли, еһтираслы, инамлы иди. Сәнинки исә боғуг, шүбһәли, зәиф, титрәк, үмидсиз иди. Мәкәр белә дејил?

Бу, һәгигәтән белә иди. Чованни, онун әһвал-руһијјәсини тәсвир едән бу тәкәббүрлү сәси ешидә-ешидә һисс етди ки, тәклик ону даһа артыг сыхмаға башлајыр. Буна бахмајараг, күчлә е'тираз етди:

— Буну сәнә ким деди? Сәнә елә кәлмирми ки, сән сәһв едә биләрсән?

— Буну мәнә, һәр шејдән әввәл, мәним ешитмә габилијјәтим деди, о да ки, мәндә чох һәссасдыр. Мән сәнин вәзијјәтини сәсинә көрә тәсәввүр едирәм.

— Нечә јә'ни?

— Јә'ниси одур ки, сән евдә тамам тәк-тәнһа отурмусан, өзүн дә тәкликдән горхурсан, һәм дә нә бу күн, нә сабаһ, нә о бири күн һеч кәслә көрүшмәјәчәксән. Она көрә дә сәни ваһимә басыб, тез фикирләшмисән ки, кимә зәнк едәсән. Ахыры мәндән мүнасиб адам тапа билмәјиб, нәһајәт белә гәрара кәлмисән ки, мәнә зәнк едәсән. Өзүн дә белә дүшүнмүсән ки, «Аличејә зәнк едәк, көрәк. Әлбәттә, о, әчиннә олса да јенә «Һеч нә»дән јахшыдыр». Мәкәр белә дејил?

Чованни истәди зарафата салсын:

— Бүтүн дедикләринин ичиндә бирчә о дүздүр ки, сән доғрудан да әчиннәсән, башдан-ајаға әсил әчиннәсән.

— Јох, бу јаландыр, галанлары исә доғрудур.

Чованни белә гәрара кәлди ки, сөһбәтә јекун вурмағын вахтыдыр.

— Билирсәнми мән нә дүшүнүрәм? — дејә о, сорушду.

— Нә?

— Дүшүнүрәм ки, сән тәнһалыг әлиндән мәндән нә артыг, нә дә әскик әзаб чәкирсән. Биз тәсадүфән сәнинлә ејни вәзијјәтә дүшмүшүк, белә ки, һәм мән тәкәм, һәм сән. Сәнин дә «һеч нә»н елә мәнимки кимидир.

— Сән нијә елә дүшүнүрсән?

— Чүнки дәстәји сән чох тез көтүрдүн. Она көрә дә мән сәнә тәклиф едирәм: кәл көрүшәк, кедәк ресторанларын бириндә отураг бир јердә шам еләјәк. Тәклик һагда сөһбәт едәк.

Бу сөзләрин чавабында о, хошакәлмәз бир күлүш ешитди:

— Көрүрсәнми сән нечә јанылырсан! Сән һәмишә јанылырсан. Мән өзүмү һеч дә јалгыз һисс етмирәм вә һәгигәтән, мән инди евдә тәк дејиләм. Билирсәнми инди бурада, мәним јанымда нә гәдәр адам бизим бу мараглы сөһбәтимизә гулаг асыр?

Чованни һисс етди ки, сифәти гызарыр.

— Нечә, мәјәр сән тәк дејилсән?

— Ахы, мән тәк олмағым барәдә сәнә бир сөз демәдим. Бирчә ону дедим ки, һеч нә еләмирәм вә бу да доғру сөзүмдүр. Мәнчә, мәчлисдә дә отуруб һеч нә еләмәмәк мүмкүндүр.

Чованнинин бир әли телефонун үстүндә иди, о, јаваш-јаваш дәстәк јерини ашағы басыб әлагәни кәсди. Сонра елә узандығы һалда, дөшүнүн үстүндә телефон, бир мүддәт реклама бахды. «А» һәрфи инди чәһрајы рәнкә бојаныб отағы ишыгландырырды. Будур, инди дә «А» һәрфи гырмызы рәнкә бојанды вә отаг балача, ганлы бир чәһәннәмә чеврилди. Чованни телефону синәсиндән көтүрүб масанын үстүнә гојду вә чарпајыдан галхыб отагдан чыхды. Она елә кәлди ки, дәли олур вә ишығын әсәби титрәјиши фикирләринә кечиб, бејниндә ири кәпәнәк кими чырпыныр. О, гаранлыгда әли илә јан-јөрәсини јохлаја-јохлаја дәһлизи кечиб, кабинетә нәзәр салды вә јенә дә гапынын ағзындакы стулда отурду. Елә бу вахт телефон зәнк чалды.

О, тез кери, инди сары ишыға бојаныб, гызыл мағараны андыран јатаг отағына тәләсди вә үзүгојлу чарпајыја атылыб дәстәји көтүрдү. Телефондан гадын сәси ешидилди:

«Мәнәм, Карла. Мәкәр унутмушсунуз ки, биз бу күн, һәлә бир саат бундан әввәл көрүшмәли идик? Мән артыг бир саатдан чохдур көзләјирәм. Сизә зәнк етдим, әввәлчә һеч кәс чаваб вермәди, сонра киминләсә данышырдыныз, телефон бош дејилди. Зәннимчә сиз һәр шеји унудурсунуз, көрүш тә'јин едәндә кәрәк бир јерә гејд едәсиниз» вә илахирә...

Чованни бу шикајәт вә килејләрә бөјүк бир һејрәтлә гулаг асды. Сонра сорушду ки, гыз ону һансы кафедә көзләјир. «Бу саат кәлирәм» дејиб дәстәји јеринә асды. Амма о, елә һәмин анда да дәстәји көтүрмәк истәјирди ки, телефон јенидән сәсләнди. Бу дәфә зәнк едән онун университет јолдашларындан Марио адлы бир киши иди:

— Бура бах, Чованни, сабаһ сәһәрки сәфәримизи нечә шәртләшмишдиксә елә дә галыр. Анчаг бир машынла јох, ики машынла кедәчәјик. Белә ки, сән, арзуладығын кими, Чулија илә тәкликдә ола биләрсән. Мән Фулва вә Ренсо илә башга машында кедәчәјәм.

Бу данышыг да тезликлә гуртарды. Чованни дәстәји јеринә гојуб, инди јашыл рәнкә бојанмыш реклам ишығынын шиддәтли титрәјишинә бүрүнән отагда, чарпајыда отуруб ајагларыны ашағы саллады. Ону фикир апарды. Бу, нечә олуб ки, бу күн ахшам онун көрүшү ола-ола, сабаһ тездән исә јахшы бир дәстәдә кәзмәјә кедәчәји һалда, о, өзүнү тәк, бүсбүтүн јалгыз санырмыш? Бунлары нечә унудуб? Бирдән Чованнинин ағлына кәлди ки, инди ачыдил Аличејә зәнк едиб сүбут еләмәк олар ки, о, јанылырмыш, Чованни һеч дә тәк дејил. Лакин көтүр-гој едиб бу фикриндән дашынды. О, белә гәрара кәлди ки, бәлкә дә Аличенин дедикләриндә һәгигәт вар. Дүшүндү ки, доғрудан да јалгыз, тәк галан адам дејил, јалгыз о адамдыр ки, өзүнү јалгыз һисс едир.

Тәрҹүмә едәни **Фәрман ЕЈВАЗЛЫ**

Тәзә ше'рләр

Мирварид ДИЛБАЗИ

ХЕЈИРХАҺ ИНСАНЛАР

Бири гәрәзлә јыхыр,
Јүзү галдырыр мәни.
Бири гәлбими сыхыр,
Јүзү күлдүрүр мәни.
Јаралајыр бириси,
Мәнә гүссә, гәм верир.
Мини тәбибим олур,
Јарама мәлһәм верир.
Бири јаманлыг едир,
Мини јахшылыг бизә.
Јаманлыгла јахшылыг
Һәр вахт дурмуш үз-үзә.

Јүзү хејир, бири шәр.
Шәр илә чарпышмада
Олмуш даима бәшәр.
Бу јүзләрдир, минләрдир
Дүнјанын сүтунлары.
Көрсәк дә, көрмәсәк дә —
Биз севирик онлары.
Сәадәт пајламагчүн
Доғулмуш анчаг онлар,
Дүнја сизсиз олмасын,
Еј хејирхаһ инсанлар!

АНАЛЫГ ЕШГИ

Аналыг ешгилә күләндә көзүм
Мәндә бир гәрибә дујғу ојанды;
Артды хилгәтимдә мәтанәт, дөзүм,
Көнлүмдә ишыглы чыраглар јанды.

* * *

Дүнјаны дәрк етдим бу дујғуја мән,
Бүтүн ушаглары өз балам билдим.
Санки кенишләнди бир гәдәр синәм.
Даһа мән әввәлки адам дејилдим.

* * *

Талејим мәни бир үммана атды,
Күнәшлә, туфанла, нәғмәјлә долу.
Чәтин дә олса, бу әсл һәјатды,
Бурадан башланыр өмрүмүн јолу.

М. СЕЈИДЗАДӘ

ХАТЫРЛАЈАРСАН МӘНИ

Јасәмәнләр ачанда,
Бүлбүл бағa учанда,
Охујанда нәғмәни —
Хатырлајарсан мәни.

Ашанда уча дағдан,
Ичәндә кур булагдан,
Кәзәндә көј чәмәни —
Хатырлајарсан мәни.

Дәниз пычылдашанда,
Мави сулар дашанда,
Сејр едиб ағ јелкәни,
Хатырлајарсан мәни.

Дүшәндә бир мәчлисә,
Шаирләр ше'р десә,
Тәсвир етсә севәни —
Хатырлајарсан мәни.

Арзулар чох, өмүр аз,
Мән олмајанда һәр јаз,
Доланaнда күлшәни —
Хатырлајарсан мәни.

Бир күн чичәкли бағда
Күл оларам будағда,
Көрәндә күл дәрәни —
Хатырлајарсан мәни.

Көјләри јара-јара
Учанда улдузлара,
Кәзиб Марсы, Зөһрәни —
Хатырлајарсан мәни,
Хатырлајарсан мәни.

Баһар дујғулары

Баһар, еј көнлүмүн һәмдәми баһар!
Сән кәләндә ачыр гапымы илһам,
Мәнә чичәкләрдән кәтирир салам,
Чошур гәлбимдәки бүтүн арзулар.
Баһар, еј көнлүмүн һәмдәми баһар!

Һүснүнлә тәбиәт көрүнүр гәшәнк,
Ахыр дағ дөшүндән күмүш шәлалә,
Бәзәјир дүзләри бәнөвшә, лалә,
Фәчрин булудлары олур рәнкбәрәнк,
Һүснүнлә тәбиәт көрүнүр гәшәнк.

Дујурам сәнинлә көнлүмдә гүввәт,
Дүшүр хатиримә өмрүмүн јазы,
Кәнчлик илләримин сөһбәти — сазы...
Баһар, сән кәләндә күлүр тәбиәт,
Дујурам сәнинлә көнлүмдә гүввәт.

Рәссамларымызын көзү илә

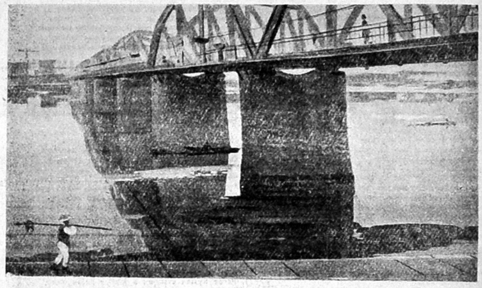

«ДОСТЛУГ КӨРПҮСҮ» (Кореја)   Рәссам Н. Әбдүррәһманов

Ролун бөјүјү, кичији јохдур

Күлкүн — Р. Чәфәрханова

1948-чи илин театр мөвсүмү иди. Ч. Чаббарлы драматуркијасы илә пәрвәриш тапан М. Ф. Ахундов адына Нахчыван Дөвләт Драм Театры бу вахта гәдәр дөнә-дөнә тамашаја гојдуғу «Од кәлини» фачиәсини јени гурулушда көстәрирди.

Пјесин бир јериндә тамаша салонунда әјләшәнләр бу вахта гәдәр танымадыглары, адыны ешитмәдикләри бир актриса көрүб, онун сәсини ешитдиләр. Актриса һәјәчанлы бир дилләә: «...Еј инсанлар, атәшпәрәстләр, христианлар, динлиләр, динсизләр, мәнә бир көмәк, өлдүрдүләр, доғрадылар» — дејәркән онун сәсиндә ишғалчылара, дин хадимләринә, мүстәбидләрә гаршы гәзәб һисси аловланырды. Бу сөзләри дахили бир темпераментлә дејән, Күлкүн ролунун мәһарәтли ифачысы Роза Чәфәрханова иди...

Тамаша давам етдикчә илк бахышда чох кичик көрүнән Күлкүн — Роза тамашачыларын нәзәриндә бөјүјүр, гәлби азадлыг ешги илә дөјүнән гәһрәман бир азәри гызы кими тамашачыларын мәһәббәтини газаныр. Елхан, халгы мүстәбидләрә гаршы мүбаризәјә чағыраркән күтлә ичәрисиндән һамыдан әввәл Күлкүн — Роза онун сәсинә сәс верәрәк дејир:

«Дајанын, мәним дә сөзүм вар, бу әрпәк зор илә борч јеринә верилмиш бачымын әрпәјидир. О, өз әриндән зор илә гачдығы үчүн чанаварчасына доғранды, мән дә бу ганлы әрпәји бајраг едир, сәнинлә кедирәм».

Бурада Роза Чәфәрханова бөјүк һәссаслыгла Күлкүнүн дахили аләминә нүфуз едир, образын чанлы, инандырычы, чазибәли чыхмасы үчүн исте'дад вә бачарығыны әсиркәмир. Актриса өз көзәл ојуну илә тамашачылары инандырыр ки, Күлкүн мөһкәм ирадәли, горхмаз бир гыздыр. Елханын идеаллары уғрунда мүбаризә етмәк Күлкүн — Роза үчүн бөјүк гајәјә чеврилмишдир.

Роза Чәфәрханова он беш јашларында икән Ордубад театрында һәвәскар артист кими фәалијјәтә башламышдыр. Бу исте'дадлы актриса сәһнә фәа-

лијјәти дөврүндә бир чох көркәмли драматургларын әсәрләриндә чыхыш етмиш, сәнәткарлығыны артырмаг үчүн Азәрбајчан театрынын габагчыл ән'әнәләрини диггәтлә изләмиш, сәһнә сәнәтинин сирләрини һәртәрәфли мәнимсәмәјә сә'ј көстәрмиш вә инди дә көстәрир. Роза Чәфәрханова ајры-ајры тамашаларда әсас гәһрәманларын ролунда да мүвәффәгијјәтлә чыхыш етмиш вә доғлун образлар јаратмышдыр.

Биз исә бурада онун ифа етдији «кичик» роллар үзәриндә дајанмагла кифајәтләнирик.

Роза Чәфәрханованын јаратдығы Зәһра («Шејх Сән'ан») образы чох сәчијјәвидир. Зәһра — Роза һадисәләрин инкишафында аз рол ојнаса да, тамашачыларын хошуна кәлир, Сән'ан, Хумар вә башга образлар кими јадда галыр. Зәһра — Роза Чәфәрханова ағыллы, тәмкинли вә нәчибдир. О, чавабсыз бир ешгин изтирабларына дөзүб, әзаб чәксә дә, сәмими вә пак вичданла Шејх Сән'ана мәһәббәт бәсләјир.

Исте'дадлы артист Роза Чәфәрханованын Нахчыван театрынын сәһнәсиндә јаратдығы Ширин («Фәрһад вә Ширин»), Ирадә («Көз һәкими»), Пәри («Солғун чичәкләр»), Сәадәт («Әлигулу евләнир»), Рәггасә («Сәјавуш»), Фатмә («Ганлы сәһра»), Күлчамал («Комсомол поемасы»), Меһрибан («Вичдан әзабы») кими бири-бириндән фәргләнән образлары көстәрир ки, о, даим ахтарыр, һәр бир рола мүнасиб бојалар тапыр, сурәтин дахили аләмини инчә бир инандырычылыгла тамашада әкс етдирә билир. Роза Чәфәрханова инди Нахчыван МССР әмәкдар артистидир. Тамашачылар һәр бир әсәрдә ону сәһнәдә көрмәк истәјирләр. Чүнки о, өз јарадычылығы илә тамашачыларын үрәјинә јол тапмышдыр.

Иззәт МАГСУДОВ

БИЗИМ ТӘГВИМ

БӘСТӘКАРЫН ХАТИРӘСИ

Тәвәллүдүнүн 80 иллији тамам олан бәстәкар Зүлфүгар Һачыбәјов Азәрбајчан мусиги мәдәнијјәти тарихиндә фәхри јерләрдән бирини тутур. О, Азәрбајчан мусигисинин милли хүсусијјәтләрини вә орижиналлығыны горујуб инкишаф етдирмәк, онун халг јарадычылығы, халг һәјаты илә әлагәсини мөһкәмләндирмәк уғрунда вар гүввәси илә чалышан гочаман сәнәт хадимләримизин нәслинә мәнсубдур.

Һәлә ингилабдан әввәлки илләрдә тәрәггипәрвәр зијалыларымызын сырасына гошулан Зүлфүгар Һачыбәјов Азәрбајчан мусигили театрыны јарадaнлардан, мусигимизи инкишаф етдирмәк саһәсиндә ирәли сүрүлән бир сыра мүһүм тәдбирләри һәјата кечирән тәшкилатчылардан олмушдур.

Зүлфүгар Һачыбәјов ушаг јашларындан мусигини севмиш, Шушада мәшһур ханәндәләрин охудуғу муғамлары, тәснифләри, халг маһныларыны вә тар чалмағы јахшы өјрәнмишдир. Кәләчәк бәстәкар доғма халгынын әсрләрин сынағындан чыхмыш көзәл мусигисини өзүнүн илһам мәнбәји сајмыш вә онун јарадычылығы бу мусигини дәриндән өјрәнмәк әсасында формалашыб јеткинләшмишдир.

1907-чи илдә Бакыја кәлән вә бурада бир журналист кими гәзетләрдә чалышан Зүлфүгар Һачыбәјов, аилә вәзијјәти илә әлагәдар олараг, 1910-чу илдә Тифлисә кедиб орада јашамышдыр. З. Һачыбәјовун Тифлисдә тәшкил етдији артистләр труппасы 1911-чи илдә күрчү артистләр чәмијјәтинин сәһнәсиндә онун илк әсәри — «Әлли јашында чаван» мусигили комедијасыны тамашаја гојмушдур.

Опереттанын мелодијалары, образларын ајдын мусиги характери, сүжетин кәскин сатирик вәзијјәтләри тамашачыларда мараг ојатды вә әсәрә рәғбәт газандырды. «Әлли јашында чаван» Бакыда, Јереванда, Нахчыванда, Шушада тамашаја гојулду.

З. Һачыбәјов Тифлисдә јашајаркән, «Он бир јашлы арвад» (башга ады «Варлы» иди) оперетасыны јазмышдыр. Лакин биринчи тамашадан сонра јерли полис идарәси бу әсәрин көстәрилмәсини гадаған етмишдир. Чүнки оперетада һаким даирәләрин гадынлара гаршы алчаг һәрәкәтләри вә әхлагсызлығы амансызчасына ифша олунурду.

Бәстәкарын «Евликән субај» оперетасы 1913-чү илдә Тифлисә гастрола кедән Мирзаға Әлијевин иштиракы илә тамашаја гојулмуш вә һәмишәки кими мүәллифин өзү әсәрә дирижорлуг етмишдир.

1916-чы илдә јазыб баша чатдырдығы «Ашыг Гәриб» операсы З. Һачыбәјовун јарадычылығында ирәлијә доғру јени бир аддым сајылыр.

Јери кәлмишкән көстәрмәк лазымдыр ки, бүтүн әсәрләринин либреттосуну да бәстәкар өзү јазмышдыр. «Ашыг Гәриб» операсында ичтимаи бәрабәрсизлик, феодал истибдадына гаршы мүбаризә, хошбәхт вә азад севки мөвзусу о заман олдугча гүввәтли сәсләнирди.

1918-чи илдә Үзејир вә Зүлфүгар Һачыбәјовларын башчылыг етдији артистләр труппасынын һеј'әти, о чүмләдән, Һ. Сарабски, М. Әлијев, Һ. Әрәблински, Сидги Руһулла вә башгалары Ирана гастрола кетмиш, мүхтәлиф шәһәрләрдә «Лејли вә Мәчнун» «Әсли вә Кәрәм», «Ашыг Гәриб», «О олмасын, бу олсун», «Евликән субај», «Әлли јашында чаван» әсәрләрини тамашаја гојмушлар.

Азәрбајчанда Совет һакимијјәти гурулдугдан сонра Зүлфүгар Һачыбәјов мусиги мәдәнијјәтимизин мүхтәлиф саһәләриндә чалышмыш вә онун јарадычылығы мәзмун е'тибарилә зәнкинләшмишдир. Бәстәкар јени һәјатын тәләбләринә сәс вермәјә чалышараг, «Гызыл әскәр» маршы, «Ингилаб» адланан һәрби марш, «Сатирақит театры» үчүн «Рајон коммунхозу» адлы мусигили пјес јазмышдыр.

Бәстәкарын архивиндә Азәрбајчан халг мусигисинин 250-дән чох нүмунәси јазылыб сахланылмышдыр. Онун вокал әсәрләриндән «Кәнд гызы», «Чобан гыз», «Мискин гузу», «Көјлү гадын» маһныларыны көстәрмәк олар. З. Һачыбәјов мусигинин башга жанрларына да мүрачиәт етмишдир. О, өз оғлу, бәстәкар вә дирижор, инди ССРИ халг артисти Нијази илә бирликдә Чәфәр Чаббарлынын «Алмаз» пјеси әсасында чәкилән кино филминә мусиги јазмышдыр.

Бәстәкарын архивиндәки «Онда елә иди, инди белә», «Кишидә севки бир олар» мусигили комедијаларынын либреттолары, натамам галан «Нүша'бә» операсынын мусиги материаллары көстәрир ки, Зүлфүгар Һачыбәјов өмрүнүн сонуна гәдәр јарадычылыг ешгилә јашамышдыр.

Г. ГУБАД.

ТӘНГИД ВӘ БИБЛИОГРАФИЈА

ҺИКМӘТ ЗИЈАНЫН ТӘМСИЛЛӘРИ

Журнал вә гәзет сәһифәләриндә Һикмәт Зијанын чохлу тәмсилләри чыхмышдыр. Јығчам, гыса, бә'зән ики сәтирдән ибарәт, фикирчә, мә'нача мараглы олан бу тәмсилләрин чоху һәјатдан көтүрүлмүшдүр. Бизим ишыглы чәмијјәтимиздә өзүнү көстәрән бә'зи көлкәли тәрәфләри, кери галмыш, көһнә фикирли, мәһдуд көрүшлү адамлары, мәнфи чәһәтләри тәнгид етмәк үчүн тәмсил јахшы вә тутарлы васитәдир. Һ. Зија ше'рин бу мүһүм, чидди формасында чох јазан, бу саһәдә фәаллыг көстәрән шаирдир.

Шаирин тәмсилләрини ики гисмә ајырмаг олар: узун вә гыса тәмсилләр. Бизчә, икинчиси онун јарадычылығында даһа мүвәффәгијјәтлидир. Гыса тәмсилләрдә фикир охучуја тез чатыр вә дәрһал тәбәссүм доғурур. Бунларын ичиндә елә мүвәффәгијјәтлиләри вардыр ки, күлдүрмәклә бәрабәр дүшүндүрүр. Белә тәмсилләрдә фикир, мә'на даһа бөјүк үстүнлүк тәшкил едир. Мәсәлән:

Чәтир өзүнү көстәрмәк үчүн
Дејирди: јағыш јағајды һәр күн.

«Гәбулда шир оланда», «Бөһтанчы вә илан», «Шимшәк вә милчәк», «Бурнундан узағы көрмәјән», «Көтүк» вә бу гәбилдән олан тәмсилләр мә'налыдыр, фикирчә дәриндир, дүшүндүрмәк гүввәсинә маликдир. Мәсәлән, нөгтә һаггында тәмсилдә дејилир ки, нөгтә чүмләнин сонуна гојулмағындан шикајәтләнир. Буна көрә дә ону әввәлә кечирир, сонра ләкә билиб позурлар. Дәрһал охучу шаирин нә демәк истәдијини һаггында дүшүнүр. Тәмсил өз јерини, мөвгејини билмәјән адамлар һаггындадыр.

Дамчылардан јаранан дағ чајынын дамчылара истеһза етмәсини көстәрән шаир даһа һеч нә демир. Әлбәттә, артыг башга сөзә еһтијач да јохдур. Чүнки фикир ајдындыр. Хәсислик «Көлүн сәхавәти», шөһрәтпәрәстлик, «Шөһрәт дүшкүнү», мә'насыз зәһмәт «Пәрванә фәдакарлығы» тәмсилләриндә мәһарәтлә тәнгид олунур. Бачарыгсыз, габилијјәтсиз адамларын вәзифә башында отурдугларыны ифша едән ашағыдакы бу бәнд'нә гәдәр мүвәффәгијјәтлидир:

Рәис шлјапа
Деди: һәсирәм.
Зирәнкәм амма,
Башда кәзирәм.

Һ. Зија сөзә чох гәнаәт едир, чалышыр ки, атдығы күллә һәдәфә тез вә дүз дәјсин. Буна чох заман мүвәффәг дә олур. Бә'зән о, сөзә о гәдәр хәсислик едир ки, бир тәмсили анчаг ики мисрадан ибарәт олур. Белә тәмсилләр охучуја даһа јахшы, даһа мүсбәт бир тә'сир бағышлајыр. Будур, «Ад огрусу» адлы, бир бејтдән ибарәт тәмсилә диггәт јетирин:

Сулуф јаман кизләнмишди
дујуләрин арасында.
Истәјирди ады кетсин анчаг дүјү
сырасында.

Гысалыг вә јығчамлыг шаирин тәмсилләриндә әсас, мүсбәт чәһәт олса да, бә'зи һалларда о, ифрата варыр, тәсвирдән, әлбәттә, көзәл тәсвирдән гачыр ки, бу да бир сыра тәмсилләрин гуру, чансыхычы олмасы илә нәтичәләнир.

Шаир ахтарыр, өз фикирләрини чох заман ачыг вә ајдын сөјләмир, бунлары кизли мә'на, долајы јолларла чатдырыр. Бә'зән ајры-ајры типләрин өз дили илә онларын өзләрини тәнгид һәдәфинә чевирир. Мәсәлән, «Јад мешәдә» адлы тәмсилдә пәләнкин, асланын дедији «бүтүн јыртычылар гырылсын кәрәк» сөзләри онларын өз тәбиәтини кизләтмәк, көздән пәрдә асмаг мәгсәдини дашыјыр. Јахуд, Америка «азадлығы» һаггында јазылан тәмсилдә америкалы чәнабын дедији сөз онун мүдафиә етдији фикрин пучлуғуну, мә'насызлығыны көстәрир.

Америкалы чәнаб шәстлә сөјләди:
— Биздә
Истәјән ајағыны гојур столун үстә.

Һ. Зијанын тәмсилләриндә башга, мүсбәт бир чәһәт дә одур ки, күлүшлә, јуморла јанашы бу тәмсилләрдә тәрбијәедичи вә ислаһедичи кејфијјәтләр өзүнү көстәрир. Бу мә'нада, јазычынын сәвијјәсиндән асылы олмајараг, онун бүтүн тәмсилләри мараг доғурур. Ше'рин дикәр жанрларында јазса да, Һ. Зија ән чох тәмсилдә мүвәффәг олур. Онун, Азәрнәшр тәрәфиндән бу јахынларда бурахылан «Ше'рләр вә тәмсилләр» китабы да буну ајдын көстәрир.

Һ. Зијанын тәмсилләриндә бир сыра нөгсанлар да нәзәрә чарпыр. Узун тәмсилләрин бә'зиләриндә јүксәк ше'ријјәт, поезија аздыр; дил гүсурлары тез-тез өзүнү көстәрир, сојуг мисралар да олур. Мәсәлән, «Гурд вә'зи» тәмсили буна мисал ола биләр. Бурадакы тәсвир гуру тә'сир бағышлајыр. Белә өтәри тәсвирдән сонра чыхарылан нәтичә зәиф вә солғун көрүнүр.

Һикмәт Зија газандығы мүвәффәгијјәтләри шүбһәсиз, давам вә инкишаф етдирәчәк, «дүшүнчә поезијасы» олан тәмсил саһәсиндә јени наилијјәтләр газанмаг үчүн даһа чидди чалышачагдыр.

Тофиг МАҺМУД

Редактор: Јусиф ӘЗИМЗАДӘ.
Редаксија һеј'әти: Сабит РӘҺМАН, Әһмәд ЧӘМИЛ, Әлфи ГАСЫМОВ (мәс'ул катиб), Фәрида ВӘЗИРОВА, Мүрсәл НӘЧӘФОВ, Ханлар МӘЛИКОВ.

Әдәбијјат вә инчәсәнәт 66800

РЕДАКСИЈАНЫН ҮНВАНЫ: Бакы, Хагани күчәси, ев № 27, телефонлар: редактор—3-49-85, катиблик вә үмуми шө'бә—3-10-83, корректор шө'бәси—3-09-43.

ФГ 11244

Бирләшмиш нәшријјат мәтбәәси, Бакы Нефтчиләр проспекти, 137.

Тип. Объед. из-ва, проспект Нефтяников, 137.

Сифариш № 2375